

LARÈL A MIT É ÉWO LARÈL A LÉJAND É METAMANNYÒK

DISIDANS : on angajman mal rékonpansé ?

1

2

*1 : Batayon lézantiy, Kan militè Haramon, Nouvelle-Orléans, Zétazini, 1942.

*2 : Fort Dix, New Jersey, Zétazini, janvyé 1944.

Adan larèl a léjand é mètamannyòk, sé disidan-la ka kenbé jòdi on plas fondal adan mètamannyok-listwa Gwadeloup é Matinik. Mé gouvèlman fransé pran onpil tan pou onoré kouraj é angajman a-yo. . Pou foyé plas a-yo adan sosyété an-nou, nou ké dékatiyé analiz-tala an 3 mòso :

- 1.1. ki sitiyaasyon politik Matinik é Gwadeloup an 39-45 ? Antan Wobè, Antan Soren, ka sa vlédi ?
- 1.2. Ka sa yé on disidan, kimoun té disidan ?
- 1.3. Wòl é plas a disidan adan soyété Gwadeloup/Lézantiy/ Frans antanlontan é jòdi :

1.1 ki sitiyaasyon politik Matinik é Gwadeloup an 39-45 ? Antan Wobè, Antan Soren, ka sa vlédi ?

Pannan 2em lagyè mondyal, Kon prè tout sé koloni asi kontinan Mériken-la, Gwadeloup é Matinik pa viv pon atak Alman. Mé onlo sòlda Lézantiy pawtisipé adan pannan 1yé lanné lagyè-la Lafrans menné é pèd kont Alman. Apré Larmistis a 1940, yo rapatriyé-yo lézantiy. Mé onlo moun Lézantiy ka lévé faché kont gouvèlman Vichis-la èvè sistenm kolaborasyonnis a-y, avan menm yo té tann "Apèl a Jénéral Dègòl.

Sé Lamiral Wobè, ki "haut commissaire", rèkonsab é rèprézantan an chèf a gouvèlman Pétennis Lézantiy, é ki chouké (bazé) atè Matinik. P'asi Gwadeloup, Sé Gouvènè Soren, ki pwomèt fidélté ba Péten osi, ki ka dirijé koloni-la. Kifè 1yé disidans politik-lasa, yo toulédé ka kondanné-y. Apré "Apèl a 18 jen 1940" Jénéral Dègòl hélé dépi Langlité, anlè radyo, yo ka koumansé arèsté sé lidè politik-la ki ka pwotèsté la kontèl Pòl Valentino, ki té pwan pozisyon pou kontinyé goumé kont Alman adan sanblé a Konsèy Jénéral Gwadeloup. Lamiral Wobè, Matinik, é Gouvènè Soren, Gwadeloup ka dirijé, èvè dotorité, pogram Pétennis la, menm jan ki p'asi Lamétwopòl : kivédi, on politik a séré-jwen, kontwolé toutmoun, é défann hélé kont yo. Senbòl a "Libèté, égalité, fraternité" ka chalviré adan "Travay, Fanmi, Patri". Légliz ka woupwan pwa Lézantiy, tout kalté sanblé popilè, kannaval, bal entèrdi. Madanm, ki té ka travay, fòsé arèsté é woutouné akaz a-yo okipé dè fanmi a-yo, é ti kantité juif-la ki té ka viv Lézantiy-la, fòsé pòté "zétwèl jòn la".

Kifè, Mériken é Anglé ka fèmé Lézantiy adan on Anbargo rèd menm, pou séré jwen a gouvèlman Pétennis-lasa. Lavi-la ka vin pli rèd ankò ki avan, tout biten ka manké p'asi Gwadeloup é Matinik. Maléré ka vwè plis mizè, pwodui ki ka pasé, ka rasyonné. Mé sé osi on tan a "débouya pa péché" : moun ka fè savon èvè koko, sèl èvè dlo lanmè bouyi, yo ka fè limyé èvè tout kalté biten, ka abiyé èvè rad rapyèsté, ka maché apyé, pa tini lésans...

1.2 Ka sa yé on disidan, kimoun té disidan ?

Dabòpouyon, on Disidan sé on jenn moun, nonm kon fanm, ki ka rifizé sistenm Pétennis-lasa. Alòs, yo ka kité Gwadeloup, Matinik anba fèy, ka janbé kannal Dominik, abò bato, pou ay jwenn sé larmé Alyé-la ki chouké adan sé koloni Anglé-la é angajé-yo pou goumé kont Alman. Vwayaj-lasa ké danjéré, lanmè-la mové an kannal Dominik la é sé bato-la, sé ti bato a maren-péché. Enpé ki mò néyé. Aprédavwa yo fin janbé kanal Dominik-la yo ka débaké Dominik oben Sentlisi, dé zil koloni Anglé.

Poudé, on Disidan, sé jenn moun, ki, menmsi yo ka viv adan koloni, yo ka santi-yo patriyòt, yo enmé Libèté (yo sé désandan a moun ki viv anba lèsklavaj) é yo ka vwè mizè-la ki ka woulé an péyi-la é pé pa asèpté Lamiral Wobè é gouvènè Soren "séré-jwen"

a moun konsa. Kifè, yo ka pati an disidans. Onlo adan-yo ka di osi sé pati yo té vlé pati, pou chanjmandè, pou viv ondòt istwa, dòt èspéryans. Madanm ké sèvi enfirmyèz, adan pòs ladministrasyon, nonm ké pati okonba.

Poutwa, Istoryen, ka konté toupré 5 000 moun, près lanmwyé pou chak koloni Gwadeloup é Martinik. An jénéral, sé Larmé britannik é Zétazini ka fòmé-yo, ba yo tousa ki fò yo (zarm, rad militè) é ka voyé-yo okonba. Tin on ti diféran antrè rézistan é disidan : rézistan ka lité kont Alman, asi téréitwa a-yo, disidan pa tin Alman asi téréitwa a-yo, kifè yo ka kité-y pou ay lité kont Alman. Onlo adan yo ké fòmé s asi téréitwa Zétazini, kontèl adan kan militè Fort Dix, p'asi New Jersey. Anparmi sé Disidan-la, plizyè jenn ké vin sèlèb apré, kontèl Marsèl Manvil, (avoka ki ké défann FLN Aljéryen), Fanon (Sikyat é makèpawòl "Peaux noires, masques blancs", ...

1.3 Wòl é plas a Disidan adan sosyété Léyantiy antanlontan é jòdi :

Jòdijou, Disidan ka konté onlo adan listwa Léyantiy é koumansé, sèlman alè, pran valè adan ta Lafrans. Mé sa toufré. Magré travay a istoryen ki ba yo plas a-yo prèmyé, gouvèlman fransé pran onpakèt tan pou té rikonnèt valè é angajman a sé Disidan-la. Dayè, onlo adan-yo ni tan mò avan yo wousouvè pon mési pou goumé yo goumé ba Lafrans. Ozantiy, tini mémoryal ka fè moun sonjé angajman a disidan adan Libérasyon a Lafrans.

Kifè, nou pé di on Disidan sé on mètamannyòk istorik adan sosyété Gwadeloup é Martinik. Yo ka senbolizé fyèté, dinité é kouraj ba moun Gwadeloup é Martinik.

-Euzhan Palcy: "Parcours de dissidents" fim dokimantè, 2006

- *Èspozisyon : La dissidence en Martinique et en Guadeloupe, 1940-1945* », Office national des anciens combattants et victimes de guerre (ONAC)

- Éric T. Jennings : *La dissidence aux Antilles (1940-1943)*, revue d'histoire, 2000

-Oruno Lara : *La Guadeloupe dans l'histoire*, Editions L'Harmattan, 1999

-Lucien René Abénon : *La seconde guerre mondiale et la période contemporaine aux Antilles et en Guyane*", dans *Relire l'histoire et la géographie de l'espace caribéen*, Hachette, 2001

-Eliane Sempaire : *La Guadeloupe an tan Sorin (1940-1943)*, Ibis Rouge Editions, 2011

-Françoise Ega : *L'alizé ne soufflait plus* (antan Robè), L'Harmattan, 2000

- C. Chauvet : *La Martinique au temps de l'amiral Robert (1939-1944)* ", *Historial antillais*, tome V.

- P. Chamoiseau, *Chronique des sept misères*, Gallimard, p. 46-48

- *La Martinique du XXè siècle*, France Antilles, Hors série, Janvier 2000.

- A. Nicolas, *Histoire de la Martinique. De 1939 à 1971*, L'Harmattan, tome 3.

- Jocelyn Durizot, Jean-Claude Jeanton et Gaston Nicolas : *An tan Sorin ou De la créativité d'un peuple*, 2002

Zouti pou bokanté asi larèl a Mit é Éwo an jénéral

On mit oswa pito on léjand ka pozé déba "adan ki kondisyon limanité yé asi latè". Istwa a on mit/léjand ka koumansé transmèt an jénéral adan pawòl palé (résé, kont, léjand). Litérati (pawòl maké) ka sèvi èvè mit/léjand-lasa pou bay plis balan, pou pèrmèt on tras maké sèvi ba tout jénérasyon apré. Mit oswa léjand-lasa, pli souvan ki rarman, ka voyé douvan on Éwo (on mètamannyòk, on granpòtré), oswa on koté, oswa ankò on krèy/kominoté moun èspésyal.

Kèsyonné on kwayandiz sé chaché konprann ka ki on Éwo, sé fouyé istwa ki ka sèvi fondas pou on idantité kolèktif, idantité a on sosyété. Tout sosyété asi latè ka chwazi Éwo a-y, ka rakonté istwa fondal a-y adan pwòp entèprétasyon a-y. Chak épòk ka sèvi èvè mit/léjand ki transmèt, ka chouboulé-y tanzantan é délé ka woukonswi dòt mit/léjand.

On Éwo oswa on mètamannyòk sa pé on moun envanté (léjandé) oben on moun réyèl, kivedi ki ègzisté anvré (istorik). Sa pé délé osi on moun anvré èvè on istwa ki tin on pati a-y envanté. Kilti popilè tradisyonnèl, kilti anbafeý ka chwazi pwòp mètamannyòk istorik oswa léjandé a-yo.

DISIDANS : Batayon Lézantiy

1

2

1. Batayon Lézantiy - Kan Haramon, Nouvelles Orléans, Zétazini, òktòb 1942

2. Batayon Lézantiy, Fort Dix- New Jersey, Zétazini, janvyé 1944

1 Dépi Juiyé 1940, onlo jenn Lézantiy ka chapé Gwadeloup é Matinik pou rantré an disidans é ay jwenn téritwa Alyé.

Onpil adan yo ké sòti Gwadeloup, janbé kannal Dominik pou débaké Dominik. Ondòt pati ké fè chimen dépi Matinik jis Trinidad.

5 An avril 1942, ou pé konté oliwon 50 moun ki ja rivé Dominik. Sèlman, poko tini pon ofisyé rèskonsab a Jénéral De Gaulle. Kifè, atoupannan, sé disidan-la ka rété aka fanmi pasi Dominik.

Pannan sézon livènaj, yo ka risivwè on fòmasyon militè anba lòd a larmé Britanik. Alèkilé-lasa ou pé konté alantou 400 disidan.

An sèktanm 1942, Lyétnan-kolonnèl PERELLE, on dirijan a Komité Nasyonnal Fransé ka rivé Dominik.

10

Jou 10 Òktòb 1942, 325 Antiyé ki adan prèmyé Détachman Lézantiy, ka baké abò Naviw militè. Aprédavwa yo pasé pa Baltimore yo ka débaké Nouvelle-Orléans, jou 28 òktòb. Yo ka rèsté adan on kan militè otila ja tini 50 sòldafre ki té pasé pa Trinidad.

An Janvyé 1943, Détachman-la ka déplasé abò tren é ka pran pozisyon jou 11 janvyé andidan Kan militè Fort Dix, New Jersey. An bout janvyé 1943, 150 volontè ki sòti Dominik, ka vin gonflé kontenjan-la. Anplis, ou pé konté kyèk dizenn

15

Siriyen é moun Lisid Lanmèrik, ki, yo osi , mandé angajé.

Détachman-la, parapòt a désizyon Gouvèlman Anglé, ka fòmé prèmyé Batayon Lézantiy.

On mòso tèks ofisyèl Kaporal Chèf Chal ZOU, sèkrète détachman-la, maké an avwil 1944 pasi Albanova, Litali, anba lòd a Lyétnan Èstanislas MANGIN, Koumandan 2èm Batri.

Parad douvan Jénéral Dègol

Batayon Mawch Lézantiy 5 (BMA5), Parad douvan Jénéral Dègol, Aljé, 14 Juiyé 1944,

Magazin 'le patriote résistant' n° 856 - sèktanm 2011